

BEHTİYAR VAHABZADENİN YARADICILIĞINDA FÜZULİ

Gülşen ELİYÉVA-KENGERLİ *

(Yayına hazırlayan: Yılmaz ÖZKAYA)

Özet

Azerbaycan modern edebiyatı, klasik edebiyatla bağlarını koparmamış modern Azerbaycan şairleri, yazarları Fuzûlî, Nizamî gibi klasik şairlerden yararlanmakta devam etmişlerdir.

Bu makalede Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerinde Fuzûlî geleneklerinin etkisi kısaca açıklanmış, onun özellikle “Şeb-i Hicran” adlı manzumesinde tasvir ettiği Fuzûlî portresi (karakteri) tahlil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan edebiyatı, klasik edebiyat, Fuzûlî, Azerbaycan edebiyatında Fuzûlî imajı, Türkiye-Azerbaycan siyasi ve edebî ilişkileri.

The Creation of Fuzûlî in Bahtiyar Vahabzade Works

Abstract

Contemporary Azerbaijani literature has never brake its ties with classical literature. Contemporary Azerbaijani poets and writers have contimed to benefit from same classical poets such as Fuzuli and Nizami.

In this article, the effects of the tradition of Fuzuli have been examined in Vahabzade's poems. His poem “Şeb-i Hicran” analyzed through the Fuzuli portrait in about-mentioned work.

Key words: Bahtiyar Vahabzade, Azerbaijan literature, classical literature, Fuzuli, the image of Fuzuli in Azerbaijani literature, the social and literary relations of Turkey and Azerbaijan.

* Doç., Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncenanat Üniversitesi, Edebiyat ve Azerbaycan Dili Kafedrası Müdürü, Filoloji İlimleri Namzedi.

Giriş:

O senet [sanat] ebedidir ki, onun kökünde güzellik yatır, budağında güzellik bitir. Azərbaycan poeziyası [şiiri] béle ebedilerdendir. En azı ona göre ki, bés esrdir anadilli şeirimiz dahi Füzuli kökü üzerinde perveriş tapıb [Füzuli'den beslenmiştir]. Füzuli'den sonra Füzuli nehrinden dirilik suyu içmeyen şairimiz yoğdur. Bizim fikrimizce, Füzuli yére énmiş söz tanrısıdır. Öz ahı ile felekleri yandırdığı üçün felekler onu yére sürgün édibler.

XX. esrde Füzuli kökünden pöhrenmiş en behreli [Füzuli'den beslenmiş en semereli] budağ artıg ölümü ile bizleri bir ildir ki, kedere gerg étmiş [boğmuş] halğ şairi Behtiyar Vahabzade'dir. B. Vahabzade dahi Füzuli'ni hem birbaşa sévdi, hem de bize doğma türk romantiklerinden – Abdülhak Hamit'ten, Rıza Tevfik'ten, Tevfik Fikret'den keçirerek menimsedi. Elli iki il bundan evvel – 1958-ci ilde bütün beşeriyet M. Füzuli'nin vefatının 400 illiyini géyd édende [andığında] içerisi Türk ganı ile coşub-çağlayan, Türk ruhu ile semalara pervazlanan genc şair B. Vahabzade sonralar diller ezberi olan “Şebi-hicran” poémasını [manzum hikâyesini] yazdı.

Füzuli'ni séven ve séverek de tedğig éden bir edebiyat adamı kimi meni mecbur étseydiler ki, bu dahinin edebi-tarihi ve bedii-felsefi kimliyini bir sözle ifade édim [edeyim], onda tereddüd étmeden déyerdim: Gem! [gam!]. Bu hem bir gem ki, él teninden efgan éylemek olmaz! Çünkü bu hüsnün kamilliyinden, éşgin ezemetinden, sebi-hicranda yanan candan nale kimi, feryad kimi asimana bülend olan GEMdir.

B. Vahabzade'nin Füzulinameleri de, “Şebi-hicran” dastanı da bu gem üste köklenib [bu gamdan ilham almış, ona akord olmuş], bu gemin nurundan süslenib. Baş gheşmanı şair Mehemed olan “Şebi-hicran” poémasını oğuyanda ilk növbde Füzuli'nin aşığdaki béytləri yada düşür [hatıra gelir]:

*Mende Mecnundan füzun aşiglik istédadı var
Aşıgi-sadiğ menem, Mecnunun ancağ adı var.*

Yağud:

*Sürdü Mecnun dövrünün, indi menem rüsvayi-éşğ
Doğru dérler, her zaman bir aşigin dövrünüdür.*

Nehayet:

*Lövhi-alemden yudum eşk ile Mecnun adını
Éy Füzuli, men dehi alemde bir ad éylerem.*

“Şebi-hicran” poéması [manzum hikâyesi] dahi Füzuli'nin esasen bu béytlerde ifadesini tapmış [bulmuş] mentiğ ve bedii-felsefi gäye üzerinde gürulub. Bu, artıg “Léyli ve Mecnun” dastanı déyil, “Léyla ve Füzuli” dastanıdır. B. Vahabzade bu nakam [muradına ermemiş, bahtsız] mehebbet dastanı ile Mehemed Füzuli'nin Mecnundan daha böyük aşig olduğunu eks étdirmeye çalışmışdır.

Şairin elinde gelem titreyir, B. Vahabzade buna remzi mena vérir, gelem “her seyyaresi büyük bir kainat” olan Füzuli dünyasına baş vurmağa hazırlaşır: “Batdım birce damlasında, damlası da derindir”. Mehemed gemli-gemli medreseden gayıdır [ayrılır]:

*O niye dalğın gédir, niye perişan gédir?
Canından can ayrılır, üreyinden gan gédir.*

Sebeb: onu, müelliminin ğızı sévgili Léylasından ayırıblar. Mehemed müellimine hitaben déyir ki, éy müellim, sen mene 32 herf, Léyla ise üç herf öyredib:

*Ayn, şin ve bir de ğafl!.. Bu üç herfden yaranan
Éşğ sözü sözlerin sultanıdır, tacıdır
Éşğ – heyat ağacıdır!*

Poémanın “Can yangısı” feslinde B. Vahabzade ustalığla esere Ebdül Kerim obrazını [karakterini, tipini] dahil édir, Néyle bağılı ehvalatla hem Mehemed’e, hem döyüşçü Ebdül Kerim’e, hem senete, hem de Çaldıran döyüşüne [savaşına] -Türk’ün-Türk’e ğarşı vuruşmasın- tarihi ğiymet vérir:

*Ĝılcımı tullayıb o andaca [fırlatıp o an] yére men
O merhumun néyini taħdım onun yérinden
Öyrenmeye başladım o gündən néy çalmağı.
Öyredenim kim oldu? Can yangısı, göz dağı
Senet can yangısıdır benim üçün, a dostlar
Bu dünyanın oduna yana gerek senetkar.
O bunları déyerken Mehemmede bahırdı
Mehemmedin gözünden sél kimi yaş aħırdı.
Bu yaş “insan insanın ğardaşdır”- déyirdi
“Senet can yangısıdır, göz yaşdır”- déyirdi.*

Bélelikle de B. Vahabzade hem genc şair Mehemed Füzuli’nin obrazını yaradır [karakterini oluşturuyor], hem de özünün senet konsépsiyasını [sanat görüşünü] ifade édir. “Şebi-hicran”ın lirik ğehremanı şair Mehemed B. Vahabzade’nin lirik “men”i, lirik-psiġoloji özünü ifadesi olarak, tekce müellifin adından yoh [sadece yazarın adından değıl], hem de Füzuli’nin adından, bezen de onun béytlerinin, “Léyli ve Mecnun”un, “Şikayetname”nin metnleri ile danışır. Gelin étiraf édek ki, öz möhteşem seneti, ezemi adı ile milyon üreklerde mehebbet sarayı ğurmuş “Könüller fatéhi” (S. Mümtaz) Füzuli’nin obrazını yaratmağı [Füzuli’nin karakterini canlandırmak], insanların ona olan sévgisine yéni bir duyğú elave étmek çoğ çetindir. Behtiyar Vahabzade öz senetinin gücünü Füzuli seneti ile birleştirerek buna nail olar. Bu menada “Şebi-hicran”da iki şair obrazı var: Mehemed Füzuli ve Behtiyar Vahabzade! B.Vahabzade’nin ğüdretili şair heyalı esrlerin üstünden kéçerek öz möhkem [sağlam] ğanadlarında dahi Füzulini XX. esre - zemanesine getire bilmişdir...

Füzuli'ye dağ çekmek için [büyük acı çektirmek için] Zülfügar han onun Léylasını saraya getirib, zor ve hiyle ile bu ilahi gözelin müğavimetini gırır. Heremlerinin sırasına gatrır. Şah Tehmasib Bağdad'a hücum çekib Zülfügarın tahtını başına çevirende heremlerle birge [birlikte] Léyla da saraydan kaçır. Lakin o bir daha itirilmiş bakirelikle [bakireliğini yitirmiş biri olarak] Mehemed'e gayıda bilmir [geri dönemiyor]. B. Vahabzade bu megamda Léyla'nın iztirablarını ülvi bir niyyetle geleme alır:

*Başa düşmek olmayır gerdişi, éy sévgilim
Tersinedir dünyanın her işi, éy sévgilim.
Seni çoğ sévdiyimden
Burdan gétmeliyem men
Lekeli bir ad sene istemirem yük olsun!
Goy senin böyük adın, hemişe böyük olsun!
Déye doğma şeheri géce terk étdi Léyla
Kerbelalı dostuna goşulub gétdi Léyla!*

Mehemed Léylasını ebedi itirir [kaybediyor], bir de ihtiyar yaşında – 40 ilden sonra bir entigfüruşun [antika satıcısının] kolléksiyasında ilk sévgi anlarında Léyla'ya bağışladığı médalyonda öz şeklini görüb héyrete gelir. Léyla'nın oğlu Fezlini tapır, onun bu ihtiyar çağında şeklini sévginin gücü ile Léyla'nın çekdiyini éşidende ve bir de éşidende ki, Léyla artıg dünyadan köçüb onda mükedder gözlerinden gan-yaşlar ahıdır. Füzuli'den, onun gem felsefesinden yaza-yaza B. Vahabzadenin üslubu da füzulileşir:

*Vefa umduğlarımın cefa gördüm her zaman
Güzgüden sidğ istedim, eyri gördüm özümü
Suya dedim derdimi, ahıb kéçdi yanımın
O da ağzımda goydu iki kelme sözüümü
Éy dehşetli fikirler, menden uzağlaşmayın
Siz benim üreyimden kenarda ağlaşmayın
Şairem, gem içinde kéçir gécem, gündüzüm
Sévdalı heyalların övladiyam men özüm!
Ölüm sağ görüb meni, atma mene penceni
Men ki, çoğdan ölmüşem nalem aldatmış seni!*

B. Vahabzade “Vefa her kimseden umdum, onu bivefa gördüm” déye feryad çeken Füzuli'nin ruhunu tamamilé bu misralara hopdurub [sindirmiş, yansıtmiş]. Şair öz gehremanını “seher külekleri”, “güneş şüasi” kimi poétik-mistik vasitelerle Léyla'nın heyali ile görüştürür. Heyal ganadlarında Léyla şairin gözü garşısında canlanır. Dostu Kerim'in getirdiyi Nizami “Hemse”sini oğuyandan sonra Füzuli, Léyla'ya olan niskilli [kederli] mehebbetinden ana dilinde “Léyli ve Mecnun” yaradır. Nizami'nin eserlerini hörmet ve mehebbetle oğuyur ve déyir:

*Her setri bir hazine, her sözü bir pehlevan
Héyif! Ana dilinde yazılmamış bu dastan.
Yaşasam da hermişe men erab ölkesinde
Yaşatmışam halgımı öz şeirimün sesinde.*

Bu sözler yazılında Azerbaycan müstemleke veziyyetinde idi. Şairin gelbinde parçalanmış Azerbaycan derdi gövr éyleyirdi [kalbini kavuruyordu]. B.Vahabzade “Şebi-hicran” poémasında Füzuli’ni Ereş mahalından Azerbaycan’dan gelmiş zevvarla [ziyaretçilerle] görüşdürür. Zevvar ona vetenden bir deste çiçek getirir, şair ona yovşan¹ etrinin güdreti ile bağı ibretli bir efsane daşıyır. Füzuli ereşli zevvarla veteni Azerbaycan’a özünü yoğ, SÖZ-ünü gönderir, ona öz “Divanı”nı bağışlayır:

*Burda böyük derdimiz yadıma düşdü benim;
Hele birlik görmemiş benim böyük Vetenim
Parçalanmış bir éli –
Böyük Azerbaycan’ı
Birleşdirdi Füzuli!*

Bu böyük şair–genc Behtiyarın sesidir. Bu sesde amansız bir impériyaya karşı güçlü étiraz ifade olunub.

“Şebi-hicran” poémasında şairin tarih, insan, cahan ve zaman hağında felsefi genaetleri de poetikleşib. Bezi misralar bundan sorağ vérir [haber veriyor]:

*İnsan neler töredir bu vefasız cahanda
İnsan, senin kamalın göylerden de derindir
Dünyadaki gözellik senin emellerindir*

Yağud:

*Hanı giymet göyan şeire, senete
Zaman dara düşüb, insan möhnete.*

Léylanın mezarı başında:

*Yaşadığı aylar, iller göz yaşına dönerek
Ağdı onun gözlerinden bir andaca incitek.*

Taun belası:

*Taun sarır çölleri bir gara bulud kimi
Géde-géde adamlar sepelenir tut kimi*

¹ Arslanağzığillerden, birçok çeşidi olan keskin kokulu bitki.

Ölüm:

*Gapadı gözlerini yana-yana Füzuli
Zülmünden usandığı bu cahana Füzuli*

Bütün bu misralarda hem de Füzuli obrazı ebedileşib.

“Şebi-hicran” poémasında bütün Türk dünyasının Behtiyar’ı Türk’ün ulu ruhunun tercümanı Füzuli’nin bedii-éstetik doğuluşunu geleme alır. Türkçülük ve Azərbaycançılığ mefkuresi üzerinde ebedileşen bu SÖZ héykeli yarım esrden artıdır ki, büyük şairi oñuculara sévdirmekdedir. “Şebi-hicran” Füzuli dünyasına géden bedii yoldur, şair Füzuli felsefesini – ilahi eşğ felsefesini çiyine [omuzlarına] alıb bu yolla hağğın dergahına doğru gétdi. Bu yol eslinde şairliyin ezablı, feğet şerefli yoludur. B. Vahabzade’nin çoğ sévdiyi sözle dések, İNAM [inanç] yoludur. Füzuli Tanrıya inanardı – Füzuli’nin Tanrısı EŞĞ idi. Bu dünyaya göylerden EŞĞ belasına mübtela olmağ üçün gelmişdi Füzuli.... Gelmişdi ki, gétsin....

*Ömrünü ahlarla vérmedin bada,
Arzu deryasında bir yélken oldum
Zaman özgesini yandıranda da
Alışan o oldu, yanan sen oldun.*

*Ağladın, yayıldı sesin her yana,
Bülbül bağçalarda ötdü – dédiler
Gelende Mehemmed geldin cahana
Gédende: “Füzuli gétdi” – dédiler.*

M. Füzuli tarih durduğca duran, seneti ile ölümsüzlük gázanan, zaman-zaman öz milletine gayıdan ebedi yaşardı [geri dönen ölümsüzdür]. Her iki “Şebi-hicran” – Füzuli’nin “Şebi-hicran”ı ve Behtiyar’ın “Şebi-hicran”ı, séven ve bu sévgiden dolayı gem çeken aşığın nalesidir.